

Beata Stypułkowska

Dydaktyczne zasady nauczania związane z działaniami ucznia w procesie kształcenia w katechezie biblijnej

Dydaktyczne zasady nauczania odgrywają dużą rolę w nauczaniu katechetycznym. Odnosi się to również do katechezy biblijnej, której głównym celem jest wprowadzenie ucznia w umiejętność samodzielnego czytania tekstów Pisma Świętego oraz owocnego korzystania z Liturgii słowa. Dydaktyczne zasady nauczania możemy podzielić na dwie grupy. Jedna odnosi się do zasad związanych ze strukturą materiału kształcenia i jego przekazem¹. W drugiej grupie można umieścić zasady, które związane są z działaniem ucznia. W tej grupie w centrum zainteresowania katechety znajduje się uczeń jako główny i najważniejszy podmiot procesu nauczania. Wyniki kształcenia w dużej mierze zależą od świadomego uczestniczenia ucznia w realizacji celów nauczania.

Zasada aktywności

Zasada aktywności najczęściej bywa określana jako zasada świadomego i aktywnego uczestnictwa. Jeżeli pod pojęciem „aktywność” będziemy rozumieli „świadome i aktywne uczestnictwo” wówczas można posługiwać się prostszą nazwą owej zasady: zasada aktywności. Wydaje się, że jest to jedna z najbardziej

¹ B. Stypułkowska, *Dydaktyczne zasady nauczania związane ze strukturą materiału kształcenia i jego przekazem w katechezie biblijnej*, „*Polonia Sacra*” V (XXIII) nr 9/53 (2001), s. 361-388.

podstawowych dydaktycznych zasad nauczania i powinna ona otwierać listę dydaktycznych zasad nauczania, związanych z działaniami ucznia w procesie kształcenia. Nie można bowiem mówić o skutecznym nauczaniu, gdy uczeń nie jest zainteresowany treścią nauczania, ani nie podejmuje różnorodnej aktywności w procesie kształcenia.

Wyróżniamy cztery rodzaje aktywności: emocjonalną, intelektualną, sensomotoryczną oraz werbalną². Wszystkie one powinny być obecne w jakimkolwiek nauczaniu oraz uczeniu się, również w katechezie biblijnej. Struktura katechezy antropologiczno-kerigmatycznej³ sprzyja wywoływaniu wielorakiej aktywności uczniów. Pierwszy człon katechezy, zatytułowany: „Człowiek pyta”, wywołuje u ucznia zaciekawienie treścią katechezy oraz staje się punktem wyjścia do nauczania poszukującego i problemowego. Już w pierwszej części katechezy uczeń może być zaangażowany emocjonalnie, jeżeli napotka pytania, które uzna za ważne dla siebie i aktywność ta może mu towarzyszyć przez całą katechezę. Drugi i trzeci człon katechezy, zatytułowany kolejno: „Bóg odpowiada” i „Człowiek odpowiada Bogu”, sprzyjają również aktywności intelektualnej, sensomotorycznej oraz werbalnej.

Aktywność emocjonalna przejawia się w motywacji i przeżywaniu treści nauczania. Aby nauczanie było skuteczne nauczyciel winien troszczyć się o wywołanie pozytywnych emocji. Przez wywoływanie zaciekawienia, zainteresowania i zadowolenia z osiągniętych wyników wzmacniamy motywację uczniów do uczenia się danego przedmiotu. Natomiast gdy w sposób ekspresyjny zapoznajemy uczniów z materiałem nauczania wpływamy na przeżywanie poznawanych treści⁴. Uwzględnianie aktywności

² W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990, s. 211–217; J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 102.

³ A. Długosz, B. Stypułkowska, *Wprowadzenie do dydaktyki biblijnej*, Kraków 2000, s. 76–84.

⁴ W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, dz. cyt., s. 214–215; J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, dz. cyt., s. 103.

emocjonalnej jest ważne w katechezie biblijnej. Dzięki niej uczeń nabierze osobistego stosunku do Pisma Świętego. Wydarzenia i osoby opisane w Biblii będą stanowić dla niego punkt odniesienia. Dysponujemy dużą ilością metod dramatyzacyjnych, które wykorzystane w katechezie mogą dostarczyć wielu pozytywnych emocji związanych z osobami biblijnymi, ale i samą czynnością czytania fragmentów biblijnych. Doświadczenie emocjonalne związane z uczestnictwem w dramie lub inscenizacji biblijnej jest nie do zastąpienia w inny sposób. Nie sposób zapomnieć o tym, że Pismo Święte jest żywym słowem Bożym, przez które sam Bóg przemawia. Pozytywne emocje wywołane w kontakcie z Pismem Świętym mogą przerodzić się w doświadczenie osobistego kontaktu ucznia z Bogiem.

Aktywność intelektualna jest konieczna w nauce szkolnej. Polega ona na samodzielnym i twórczym myśleniu w trakcie rozwiązywania problemów. Sprzyja temu zarówno nauczanie dedukcyjne, jak i indukcyjne⁵. Dydaktycy zwracają uwagę na cechy charakterystyczne dla obu typów przekazu treści i wskazują, że optymalne jest posługiwanie się przez nauczyciela zarówno jednym, jak i drugim sposobem. Podejście dedukcyjne wychodzi od definicji, po czym następują przykłady. Taki tok postępowania oszczędza czas oraz zapewnia trwałe rezultaty. Podejście indukcyjne natomiast polega na analizowaniu przykładów po to, by dojść do sformułowania definicji. Taki tok postępowania pochłania o dużo więcej czasu, ale pokazuje uczniom, jak przebiega proces zdobywania wiedzy i uczy, jak się uczyć⁶. Nauczanie indukcyjne wykorzystuje analizę i syntezę, prowadzi od przykładów do formułowania definicji. Natomiast nauczanie dedukcyjne wychodzi od poznania definicji i ilustruje ją szeregiem przykładów. Nauczanie dedukcyjne pozwala na dowodzenie, wnioskowanie, konkretyzowanie, które oparte są na dotychczasowej wiedzy ucz-

⁵ R. H. Davis, L. T. Alexander, S. L. Yelon, *Konstruowanie systemu kształcenia. Jak doskonalic kształcenie?*, Warszawa 1983, s. 309.

⁶ Tamże, s. 307.

nia. Wysłunięcie hipotezy zmusza ucznia do szukania racji umożliwiających przyjęcie lub odrzucenie danego rozwiązania oraz sprawdzenia przyjętej tezy⁷. W katechezie biblijnej nie możemy zrezygnować z pracy intelektualnej. Poprawne zrozumienie Pisma Świętego wymaga zapoznania się z wieloma zagadnieniami biblijnymi. Aby wprowadzić ucznia w nieznaną świat Biblii, pobudzić go do twórczego i samodzielnego myślenia, przygotować do samodzielnego odbioru różnych fragmentów biblijnych winniśmy stosować nauczanie poszukujące i problemowe. Dokonywać się ono może na drodze indukcyjnej przez analizę, syntezę, uogólnianie, sprawdzanie i wyjaśnianie oraz na drodze dedukcyjnej przez dowodzenie, wnioskowanie, konkretyzowanie. Aby skutecznie nauczać winniśmy stosować różne formy i metody nauczania. Dotyczy to również toku indukcyjnego i dedukcyjnego. Możemy indukcji poświęcać więcej czasu w nauczaniu, jednakże rezygnowanie całkowite z dedukcji z dydaktycznego punktu widzenia nie jest prawidłowe. Istnieje wiele katechetycznych metod biblijnych, które pomagają odkryć sens wyrazowy, teologiczny oraz egzystencjalny tekstów Pisma Świętego. Praca nad tekstem w tych trzech kierunkach wymaga od katechizowanego aktywności intelektualnej przy pomocy zarówno indukcji, jak i dedukcji.

Aktywność sensomotoryczna realizowana jest głównie przez organizowanie spostrzegania oraz działania. Przeprowadzone badania wskazują na to, że poznawanie rzeczywistości w toku spostrzegania i działania jest trwalsze i pełniejsze niż na podstawie przekazu werbalnego⁸. W katechezie biblijnej podstawą nauczania jest kontakt z egzemplarzem Pisma Świętego. Możliwość wyszukiwania potrzebnych fragmentów z całej Biblii pełni dla uczniów funkcję dydaktyczną i wychowawczą. Aktywność sensomotoryczna wyraża się w katechezie biblijnej również przez ruch, co można realizować przy pomocy wielu katechetycznych metod biblijnych, np. różnego rodzaju dram i inscenizacji biblijnych.

⁷ W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, dz. cyt., s. 212; J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, dz. cyt., s. 103.

⁸ E. Fleming, *Unowocześnienie systemu dydaktycznego*, Warszawa 1974, s. 103.

Aktywność werbalna związana jest z pisaniem, czytaniem, słuchaniem i mówieniem⁹. Uczniowie winni mieć możliwość wymiany myśli, opinii, spostrzeżeń. Forma pracy w małych grupach sprzyja aktywizacji werbalnej. Na mniejszym forum uczniowie mogą śmieiej wypowiadać swoje opinie i częściej zabierać głos. Konieczność spisania wniosków, do których doszli uczniowie podczas pracy w małej grupie ułatwia przebieg dyskusji. Samodzielne wypowiedzanie swoich myśli może przybrać również dłuższą formę pisemną. Nie należy jednak zbyt dużo czasu przeznaczać w trakcie katechezy na wypowiedź pisemną ucznia. Dlatego też forma ta zazwyczaj wykorzystywana jest w pracy domowej.

Aktywność ucznia w znaczeniu szerokim rozumiemy zatem jako pełne i świadome zaangażowanie w proces kształcenia. Nie chodzi zatem tylko o aktywność podczas katechezy, ale również o świadome przyjęcie przez ucznia celów kształcenia i uznanie ich za swoje. Dlatego zaangażowanie ucznia w procesie kształcenia możemy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach: bliższej – jako aktywność ucznia podczas zajęć katechetycznych oraz dalszej – jako świadome przyjęcie przez ucznia celów kształcenia i pełne zaangażowanie się ucznia w ich realizację. Aktywność ucznia podczas zajęć katechetycznych katecheta winien wywoływać przez stosowanie różnorodnych środków oraz metod dydaktycznych. Obecnie w publikacjach katechetycznych często przedstawiane są tzw. metody aktywizujące¹⁰, które mogą być wykorzystywane również dla potrzeb katechezy biblijnej. Autorzy tych pomocy przedstawiają metody aktywizujące jako formę pracy w małych grupach¹¹. Może dojść tutaj do pewnego nieporozumienia. Aktywność ucznia podczas katechezy nie jest ograniczona jedynie do formy pracy grupowej, zgodnie z tym co wyżej powie-

⁹ J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, dz. cyt., s. 103.

¹⁰ *Metody aktywizujące w katechezie*, cz. 1, red. Z. Barciński, J. Wójcik, Lublin 1998; cz. 2, red. Z. Barciński, Z. P. Maciejewski, N. Nizio, J. Wójcik, Lublin 1999 oraz dział tematyczny w czasopiśmie „Katecheta” począwszy od nr 1 z roku 1998.

¹¹ *Metody aktywizujące w katechezie*, cz. 1, dz. cyt., s. 154–156.

dzieliśmy o rodzajach aktywności i sposobach jej wyrażania. Tym, co jest charakterystyczne dla przedstawionych metod jest forma pracy w małej grupie. W dydaktyce ogólnej znana jest od dawna metoda poszukiwania w małych grupach. Uczniowie otrzymują określone zadanie nad którym pracują w grupach, a następnie na forum ogólnym dzielą się z pozostałymi grupami efektami swojej pracy. Forma pracy grupowej sprzyja wielorakiej aktywizacji uczniów, jednakże możliwa jest także aktywność ucznia podczas pracy indywidualnej oraz jego zaangażowanie podczas metod stosowanych na forum całej klasy. Nazywanie metod wykorzystywanych w formie pracy w małych grupach metodami aktywizującymi wydaje się pewnym nadużyciem.

Świadome przyjęcie przez ucznia celów kształcenia oraz pełne zaangażowanie się ucznia w ich realizację możliwe jest w starszych klasach szkoły podstawowej, klasach gimnazjalnych oraz licealnych. Aby doprowadzić do takiej sytuacji dydaktycznej katecheta winien nie tylko informować uczniów o celach kształcenia, lecz również stopniować wymagania programowe oraz pomagać uczniom w poprawnej ocenie własnych możliwości i odpowiednim wyborze zadań do wykonania.

W tym wymiarze zasada aktywności jest ściśle związana z zasadą kształcenia umiejętności uczenia się oraz zasadą samodzielności.

Zasada indywidualizacji i zespołowości

Zasada indywidualizacji i zespołowości przypomina, że kierujący kształceniem (w naszym przypadku katecheta) winien uwzględniać indywidualne możliwości poszczególnych uczniów, jak również organizować ich wspólne działania.

Indywidualizacji kształcenia służy różnicowanie wymagań programowych w ramach planowania dydaktycznego. Wymagania programowe są to oczekiwane osiągnięcia uczniów¹². Ustale-

¹² B. Niemierko, *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Warszawa 1997, s. 119-140; tenże, *Cele kształcenia*, [w:] *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, red. K. Kruszewski, Warszawa 1994, s. 30-38.

nie wymagań programowych polega na zharmonizowaniu materiału nauczania z celami kształcenia i ściśle jest związane z analizą treści nauczania oraz taksonomiami celów nauczania. Ustalanie wymagań programowych jest konieczne ze względu na zróżnicowanie możliwości uczniów. W klasie szkolnej spotkamy się z uczniami zdolnymi i mniej zdolnymi. Jeden poziom zwykle nie pozwala na pokierowanie pracą wszystkich uczniów, dlatego konieczne jest zróżnicowanie wymagań. Winniśmy tak zaplanować proces dydaktyczny, by nauka w szkole była atrakcyjna i kształcąca dla wszystkich uczniów w klasie. Najzdolniejsi uczniowie nie mogą się nudzić, mniej zdolni natomiast muszą mieć dostosowane wymagania do swoich możliwości. Ustalając wymagania programowe należy dokonać ostatecznej selekcji elementów treści nauczania, a wyselekcjonowane elementy treści podzielić według poziomów wymagań i przyporządkować do nich szczegółowe cele operacyjne. Zwykle wytycza się trzy poziomy wymagań programowych: podstawowy, rozszerzony i dopełniający. Odpowiadają one skali trzech ocen szkolnych: dostatecznej, dobrej i bardzo dobrej. Poziom podstawowy winien być osiągnięty przez wszystkich uczniów w klasie. Niektórzy dydaktycy wskazują na jeszcze jeden poziom – wykraczający, odpowiadający ocenie celującej¹³.

Wymagania podstawowe obejmują wiadomości i umiejętności, które są stosunkowo łatwe do opanowania, najpewniejsze i doniosłe naukowo, niezbędne w dalszej nauce, bezpośrednio użyteczne w życiu pozaszkolnym i ewentualnej pracy zawodowej. Wymagania podstawowe są wyznaczone przez cele główne i odnoszą się do centralnych elementów materiału nauczania, ale nie wyczerpują osiągnięć związanych z tymi celami¹⁴. W katechezie biblijnej wymagania podstawowe odnoszą się do tych treści i umiejętności, bez których niemożliwe jest podjęcie lektury Pisma Świętego jako słowa Bożego.

¹³ B. Niemierko, *Między oceną szkolną a dydaktyką*, dz. cyt., s. 132.

¹⁴ Tamże, s. 131-132; tenże, *Cele kształcenia*, art. cyt., s. 32.

Wymagania rozszerzające obejmują wiadomości i umiejętności, które są umiarkowanie trudne do opanowania, w pewnym stopniu hipotetyczne, przydatne, ale nie niezbędne w dalszej nauce, pośrednio użyteczne w życiu pozaszkolnym i ewentualnej pracy zawodowej. Stanowią pogłębienie i poszerzenie wymagań podstawowych, ich opanowanie jest uzależnione od opanowania wymagań podstawowych oraz konieczne do opanowania następnego poziomu – wymagań dopełniających¹⁵. W katechezie biblijnej wymagania rozszerzające odnoszą się do tych treści i umiejętności, które pomagają w sposób poprawny rozumieć teksty biblijne.

Wymagania dopełniające obejmują wiadomości i umiejętności, które są trudne do opanowania, twórcze naukowo, występujące w wielu równoległych ujęciach, wyspecjalizowane, o trudno przewidywalnym zastosowaniu oraz nie wykazujące bezpośredniej użyteczności w pozaszkolnej działalności uczniów¹⁶. W katechezie biblijnej wymagania dopełniające są rozwinięciem wymagań rozszerzających. Trudno mówić natomiast o bezpośrednim zastosowaniu wiadomości i umiejętności uzyskiwanych podczas katechez biblijnych. Kształcenie biblijne służy rozwojowi duchowemu człowieka, nie sposób zatem analizować przydatność uzyskanych wiadomości i umiejętności na wzór innych przedmiotów szkolnych.

Nauczanie szkolne związane jest z działaniem wychowawczym¹⁷. I choć nauczyciel winien traktować każdego ucznia w sposób indywidualny, nie może zapominać o klasie, jako o określonej społeczności, w której poszczególni uczniowie zdobywają wiedzę i nabywają potrzebne umiejętności. Atmosfera panująca w klasie może sprzyjać lub utrudniać prawidłowy przebieg procesu kształcenia. Niedostrzeżenie przez katechetę klasy jako środowiska klasowego jako swoistego zbiorowego podmiotu nauczania wpłynie na jakość zdobywanej wiedzy i umiejętności

¹⁵ Tenże, *Między oceną szkolną a dydaktyką*, dz. cyt., s. 132; tenże, *Cele kształcenia*, art. cyt., s. 32.

¹⁶ Tenże, *Między oceną szkolną a dydaktyką*, dz. cyt., s. 132.

¹⁷ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996, s. 187.

u poszczególnych uczniów. I choć możliwe jest kształcenie indywidualne bez obecności systemu klasowego, to jednak nieunikniona jest konfrontacja wyników nauczania poszczególnego ucznia z ogólnie obowiązującymi normami.

Kontekst zespołowości ma szczególne znaczenie w katechezie. Doświadczenie Kościoła w wymiarze wspólnoty klasowej jest koniecznym elementem kształtowania wiary uczniów. W katechezie biblijnej nie sposób pominąć wymiaru indywidualnego oraz wspólnotowego w kontakcie ze słowem Bożym. Chociaż Pismo Święte powinno być czytane i poznawane przez każdego ucznia samodzielnie, to jednak prawidłowa interpretacja tekstów biblijnych dokonuje się zawsze w nurcie życia Kościoła, gdyż Pismo Święte jest księgą Kościoła. Indywidualna lektura Pisma Świętego będzie prowadziła zawsze do spotkania liturgicznego, w którym słowo Boże odczytywane jest i komentowane w sposób uroczysty. Podczas katechezy uczeń może doświadczyć próby zrozumienia i zastosowania słowa Bożego w życiu, zarówno w wymiarze osobistym, jak i wspólnotowym. W ten sposób zostanie spełnione jedno z głównych zadań katechezy biblijnej: przygotowanie ucznia do samodzielnej lektury Pisma Świętego oraz do jego odbioru w Liturgii słowa.

Dydaktyka współczesna zdaje sobie sprawę z efektywności pracy w grupach¹⁸. Trudno przecenić zalety małych grup w katechezie¹⁹. Uczestnicy małych grup dzielą się między sobą swoimi spostrzeżeniami, stawiają pytania, dyskutują. Współpraca intelektualna w grupie daje większe efekty niż praca jednostkowa²⁰. Większa liczba informacji, przepływ różnorodnych myśli i interpretacji wpływa na osiągnięcia dydaktyczne: członek

¹⁸ R. M. Gagné, L. J. Briggs, W. W. Wager, *Zasady projektowania dydaktycznego*, Warszawa 1992, s. 261-279.

¹⁹ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Directorium Catechisticum Generale*, tłum. polskie w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, red. W. Kubik, Warszawa 1985, t. 1, n. 76.

²⁰ J. Słomińska, *Psychologiczno-socjologiczne podstawy aktywizowania*, w: *Aktywizowanie katechizowanych*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 1997, s. 25.

grupy zwykle uczy się więcej niż gdyby był sam. Łatwiej i trwalej też zapamiętuje potrzebną wiedzę, gdyż regularne spotkania zmuszają go do ciągłego operowania zdobytymi wiadomościami. Praca w małych grupach wytwarza atmosferę poszukiwania, zapалу, która udziela się wszystkim, ogarnia nawet osoby z reguły bierne²¹. Małe zespoły wyzwalają inicjatywę, umożliwiają przedyskutowanie różnych problemów, a tym samym lepsze zrozumienie wielu spraw, ułatwiają przejście od zasad ogólnych do osobistych decyzji, inspirują do apostołstwa²². Interakcje zachodzące między członkami wpływają na rezultaty uczenia się²³.

W dydaktyce wyróżnia się różne rodzaje pracy grupowej²⁴. Praca jednolita polega na tym, że wszystkie małe grupy podejmują te same zadania (wyznaczone przez prowadzącego), potem zaś następuje konfrontacja wyników. Praca zróżnicowana natomiast polega na tym, że poszczególne grupy wykonują odrębne zadania (często wyznaczone przez samych uczestników). Uczniowie pracujący w małych zespołach winni później na forum całej klasy zaprezentować rezultaty swej pracy.

Małe grupy odgrywają duże znaczenie w aktywizacji jednostek, a ich cechą charakterystyczną jest tworząca się więź emocjonalna między członkami, u podłoża której leżą przeżycia wspólnego działania²⁵. Wiadomo, iż każdy zespół będzie miał swojego przywódcę. Będzie to albo osoba ciesząca się autorytetem grupy i przez nią wybrana do funkcji odpowiedzialnego za przebieg

²¹ W. Okoń, *Podstawy wykształcenia ogólnego*, Warszawa 1976, s. 339; J. Barteccki, *Aktywizacja procesu nauczania poprzez zespoły uczniowskie*, Warszawa 1958, s. 119–120.

²² J. Słomińska, *Mechanizmy i funkcje grup młodzieżowych*, Warszawa 1986, s. 26.

²³ R. M. Gagné, L. J. Briggs, W. W. Wagner, *Zasady projektowania dydaktycznego*, dz. cyt., s. 262.

²⁴ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996, s. 224; tenże, *Nauczanie problemowe we współczesnej szkole*, Warszawa 1987, s. 283.

²⁵ J. Barteccki, E. Chabior, *O nową organizację procesu nauczania. Problemowe nauczanie w zespołach*, Warszawa 1963, s. 102; K. W. Vopel, *Poradnik dla prowadzących grupy*, Kielce 1999, s. 48–51.

spotkań²⁶, albo też osoba wyznaczona przez katechetę. Zespoły klasowe mogą być trwałe, wyznaczane na cały rok szkolny lub jeden semestr, przechodzące wspólnie przez poszczególne etapy zdobywania wiedzy biblijnej. W takich grupach możemy liczyć na lepsze wyniki, pracę bardziej systematyczną oraz budowanie więzi osobowych²⁷, co jest bardzo istotne zwłaszcza przy stosowaniu metod egzystencjalnych. Zespoły formujące się dla wykonania jednego zadania mają charakter okolicznościowy, krótkotrwały. Ich praca również ma swoją wartość, polegającą przede wszystkim na zdobywaniu umiejętności stosowania różnych metod biblijnych i dydaktycznych.

W formacji biblijnej tworzenie małych grup jest formą jak najbardziej optymalną do wprowadzania w stosowanie zasad hermeneutyki biblijnej podczas katechezy. W małych grupach bez wyjątku można stosować wszystkie metody (i te przeznaczone dla zespołów, i te oparte na samodzielnym działaniu). Rozwiązywanie problemów jest sprawniejsze w zespole niż podczas pracy indywidualnej i wymaga mniej czasu oraz mniejszego nakładu sił. Nie do zastąpienia jest również doświadczenie świadectwa chrześcijańskiego, wynikającego ze stałego wgłębiania się w słowo Boże oraz możliwość liturgicznej celebracji, opartej na wsłuchiowaniu się w teksty Biblii.

Z metod biblijnych pierwszeństwo w pracy małych grup uzyskują metody oparte na dzieleniu się egzystencjalnym odczytywaniem słowa Bożego, dramatyzacji oraz podziale pracy między uczestnikami. Należą do nich: wszystkie biblijne metody dramatyzacyjne²⁸; z katechetycznych metod egzegetycznych²⁹ – zwięsz-

²⁶ Za tym rozwiązaniem opowiadają się J.-A. Reid, P. Forrestal, J. Cook, *Uczenie się w małych grupach w klasie*, Warszawa 1996, s. 33.

²⁷ J. Bartecki, E. Chabior, *O nową organizację procesu nauczania*, dz. cyt., s. 140-141.

²⁸ A. Długosz, *Jak przygotowywać i oceniać katechezę. Elementy dydaktyki katechetycznej*, Częstochowa 1997, s. 87-91.

²⁹ Tamże, s. 92-117.

cza te związane z pracą grupową – metoda tzw. krótkich formuł wiary³⁰, metody biblijnej analizy tekstów narracyjnych³¹, metody analizy przypowieści³², metody analizy listów i mów³³ oraz zagadki i gry biblijne³⁴; z biblijnych metod egzystencjalnych³⁵ – metoda Västers³⁶, Dzielenie się Ewangelią³⁷, Ewangeliczna rewizja życia³⁸, metody wspólnot neokatechumenalnych³⁹, Słuchanie Boga⁴⁰ czy Słowo życia⁴¹. W pracy grupowej można stosować również inne metody, jak np. studium tematyczne i biograficzne⁴², metody McDowella, takie jak: Tabela Księgi, Tabela Obserwacji, Tabela Wersetów⁴³, itd. Często stosowanie danej metody w pracy zespołowej jest konieczne do zdobycia umiejętności poprawnego z niej korzystania. Z metod dydaktycznych dla pracy w małych

³⁰ R. Kamiński, *Biblia w życiu parafii i małych wspólnot religijnych*, [w:] *Biblia w nauczaniu chrześcijańskim*, dz. cyt., s. 158.

³¹ Z. Marek, *O korzystaniu z Pisma Świętego w głoszeniu zbawczego orędzia*, „*Horizonty Wiary*” 6 (1995) nr 3, s. 52–55; R. Murawski, *Katecheza w formie analizy tekstu*, [w:] *Katechizacja różnymi metodami*, red. M. Majewski, Kraków 1994, s. 105–110.

³² J. Czerski, *Współczesne metody przekazu przypowieści*, [w:] *Żywe jest słowo Boże. Metody biblijno-pastoralne*, red. B. Polok, Opole 1995, s. 37–42.

³³ R. Murawski, *Katecheza w formie analizy tekstu*, art. cyt., s. 107; Z. Marek, *O korzystaniu z Pisma Świętego w głoszeniu zbawczego orędzia*, art. cyt., s. 63.

³⁴ D. Topa, *Gry sprawdzające. Metody kontroli w katechezie (materiały pomocnicze)*, Kraków 1995.

³⁵ A. Długosz, *Jak przygotowywać i oceniać katechezę*, dz. cyt., s. 118–123.

³⁶ R. Kamiński, *Biblia w życiu parafii...*, art. cyt., s. 156–157.

³⁷ *Metoda ruchu Światło-Życie*.

³⁸ J. Kudasiwicz określa tę metodę jako biblijna rewizja życia, zob. tenże, *Nowe formy apostołatu biblijnego*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*” 26 (1973) nr 5–6, s. 289–296.

³⁹ R. Kamiński, *Biblia w życiu parafii...*, art. cyt., s. 160–162.

⁴⁰ Przykład tej metody, aczkolwiek bez podania nazwy, zob.: W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, dz. cyt., s. 280–282.

⁴¹ Ch. Lubich, *Klucz do jedności*, Katowice 1989, s. 102–106.

⁴² A. Długosz, B. Stypułkowska, *Wprowadzenie do dydaktyki biblijnej*, dz. cyt., s. 102–103.

⁴³ Tamże, s. 103–107.

grupach przydatne są te, które polegają na wymianie myśli, doświadczeń i wyników pracy, zwłaszcza różnego rodzaju dyskusje czy różne wersje metody „burzy mózgów”⁴⁴.

Zasada samodzielności

Zasada samodzielności uwzględnia bardzo powszechną cechę skutecznego uczenia się. Im uczeń jest bardziej samodzielny i twórczy, tym szybciej i gruntowniej opanowuje poznawany materiał. Wspomaganie samodzielności uczniów jest ważnym zadaniem nauczyciela. Dydaktycy wyróżniają samodzielność działania oraz samodzielność myślenia, które są elementami wydatnie wspomagającymi proces kształcenia⁴⁵.

Samodzielność działania przejawia się w umiejętności dokonywania wyboru i planowania pracy, wykonywania pracy oraz sprawdzania wyników wykonanej pracy. Nawet, gdy wybór i ogólny plan pracy narzucony zostanie przez nauczyciela – co ma miejsce zwłaszcza w klasach młodszych – można uczniów włączyć w decydowanie o poszczególnych etapach działania. Im uczniowie starsi, tym częściej winni mieć możliwość konstruowania planów działania. Realizacja planu polega na odpowiednim doborze środków i metod działania, które są warunkowane celem wykonywanej pracy. Ostatnim elementem działania jest sprawdzenie wykonanego zadania, czyli konfrontacja końcowego wyniku pracy z jej celem i planem oraz wysnucie wniosków dla dalszego działania. Jeżeli uczeń na równi z nauczycielem jest zainteresowany osiągniętymi wynikami, wówczas ich wzajemna współpraca przekłada się na zwiększoną efektywność procesu kształce-

⁴⁴ J. Antoszkiewicz, *Metody heurystyczne*, Warszawa 1982, s. 101-125.

⁴⁵ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, dz. cyt., s. 179; W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, dz. cyt., s. 218-219; Szpet, *Dydaktyka katechezy*, dz. cyt., s. 107.

nia, a dla ucznia jest doskonałym wprowadzeniem do samokształcenia.

Samodzielność myślenia wyraża się w formułowaniu problemów, stawiania hipotez i następnie ich sprawdzania. Taką samodzielność można i należy rozwijać. Nauczyciel temu sprzyja, gdy stosuje nauczanie problemowe. Uczeń winien mieć sposobność formułowania problemów, samodzielnego ich rozwiązywania oraz sprawdzania uzyskanych efektów. Twórcze myślenie zakłada posiadanie określonej wiedzy, ale i wymaga warunków do posługiwania się nią w weryfikowaniu nowych wiadomości oraz ich porządkowaniu⁴⁶.

W katechezie biblijnej stosowanie zasady samodzielności jest bardzo wskazane. Skoro bowiem katecheza ta ma przygotować uczniów do odbioru tekstów biblijnych w Liturgii słowa oraz samodzielnego studium biblijnego, pominięcie samodzielności w pracy katechetycznej w klasie znacznie oddalałoby realizację głównego zadania. Katecheza biblijna ma „oswoić” ucznia z tekstem biblijnym, zapoznając go z techniką analizy tekstów Pisma Świętego. Poprawna interpretacja tekstów biblijnych nie polega na dowolności, indywidualnym rozumieniu orędzia biblijnego. Pismo Święte jest przede wszystkim słowem Bożym, którego strzeże Urząd Nauczycielski Kościoła. Zatem i poszczególnych tekstów biblijnych nie można tłumaczyć w oderwaniu od całości kształtu nauczania kościelnego. Rozwijanie samodzielności w obcowaniu z Biblią dotyczy zapoznania uczniów z pewnymi elementami pracy egzegetycznej oraz kształcenia umiejętności pracy z tekstem biblijnym w celu jego poprawnej interpretacji, w nurcie Tradycji Kościoła.

Zasada samodzielności łączy się ściśle z zasadą aktywności oraz zasadą kształcenia umiejętności uczenia się. Można powiedzieć, że samodzielność wypływa z aktywności i prowadzi ku umiejętności uczenia się.

⁴⁶ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, dz. cyt., s. 180.

Zasada kształcenia umiejętności uczenia się

Zasada kształcenia umiejętności uczenia się przypomina katechecie o dalekosiężnym celu nauczania. Uczeń winien być stopniowo wprowadzany nie tylko w sam materiał nauczania, ale i winien być przygotowany do stałego pogłębiania zdobytej wiedzy. W trakcie nauki szkolnej uczeń winien zapoznać się z metodami zdobywania wiedzy i jej utrwalania, by z coraz większą samodzielnością zdobywał potrzebne informacje, dokonywał poprawnej analizy materiału i potrafił wykorzystywać zdobytą wiedzę w sposób twórczy i wykraczający poza potrzeby szkolne. Na umiejętność uczenia się składa się umiejętność planowania oraz organizowania pracy umysłowej, wyszukiwania potrzebnych informacji, stosowania różnych metod podczas zdobywania wiedzy oraz korzystania z książek i innych materiałów dydaktycznych, a także umiejętność opracowywania danych⁴⁷.

Wyżej wymienione umiejętności mają charakter ogólny. Nabycie sprawności w korzystaniu z dostępnych źródeł wiedzy, tworzeniu notatek, schematów, tabel, a także umiejętność dokonywania selekcji danych, umiejętność dokonywania analizy i syntezy, twórczego opracowywania zebranych wiadomości przydatne jest w nauce każdego przedmiotu szkolnego, a nieodzowne w podejmowaniu studiów wyższych.

Katecheta zatem winien zorientować się na początku w stopniu opanowania techniki uczenia się, jaki reprezentują jego uczniowie, a następnie opracować plan wdrażania uczniów do samokształcenia. Oprócz ogólnej techniki uczenia się w przypadku katechezy biblijnej katecheta winien przygotować ucznia do odbioru tekstów biblijnych podczas Liturgii słowa oraz do samodzielnej lektury Pisma Świętego. A zatem potrzebne będą również specyficzne umiejętności pracy z Pismem Świętym. Tok postępowania przy analizie tekstu biblijnego winien być tak przećwiczony i ugruntowany, by poszczególne czynności uczeń wykonywał sa-

⁴⁷ J. Pólturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń 1996, s. 110-111.

morzutnie. Praca nad tekstem pochodzącym z Pisma Świętego wymaga od ucznia nie tylko umiejętności korzystania z różnych pomocy biblijnych (słowników, encyklopedii, konkordancji, atlasów) i stosowania katechetycznych metod biblijnych, ale również posiadania pewnej określonej wiedzy teoretycznej. Oprócz umiejętności praktycznych w trakcie katechezy biblijnej uczeń winien przyswoić sobie podstawowe pojęcia i zasady interpretacji tekstów biblijnych, bez których właściwe zrozumienie Pisma Świętego jest niepełne.

Stosowanie zasady kształcenia umiejętności uczenia się wymaga od katechety przygotowywania komentarza instruktażowego do podejmowanych działań w trakcie katechezy. Uczeń nie tylko powinien znać cele poszczególnych działań, ale również winien mieć możliwość obserwacji, podejmowania działania według podanego wzorca i być informowany o specyfice danej czynności, jak również o mogących pojawić się trudnościach. W katechezie biblijnej uczeń winien poznać nie tylko dostępne pomoce oraz katechetyczne metody biblijne, służące analizie tekstów biblijnych, z których może korzystać przy interpretacji tekstów, ale również powinien nauczyć się nimi posługiwać.

Kształcenie umiejętności uczenia się może odbywać się przy pomocy uczenia się pod kierunkiem. Metoda ta opiera się na świadomym i samodzielnym działaniu ucznia w zdobywaniu wiedzy⁴⁸. Rola nauczyciela ogranicza się do obserwacji i doradztwa, a także pomocy w planowaniu i ocenianiu wyników pracy.

Stosowanie zasady kształcenia umiejętności uczenia się związane jest z innymi zasadami dydaktycznymi: zasadą stopniowania trudności, zasadą operatywności wiedzy, zasadą aktywności oraz zasadą samodzielności.

⁴⁸ E. Perrott, *Efektywne nauczanie. Praktyczny przewodnik doskonalenia nauczania*, Warszawa 1995, s. 103–148.

Podsumowanie

Dydaktyczne zasady nauczania związane z działaniami ucznia w procesie kształcenia zastosowane w katechezie biblijnej mogą wydatnie wspomóc proces dydaktyczno-wychowawczy. Korzystanie z tych zasad umożliwia katechezie wdrażanie uczniów do samokształcenia, które jest istotnym i ważnym zadaniem edukacyjnym szkoły⁴⁹. Żaden program szkolny nie może rościć sobie pretensji do komplementarnego przekazu treści w jakiegokolwiek dziedzinie. Dotyczy to również programów katechetycznych.

Pojedyncza katecheza biblijna realizowana w ramach nauki religii jest elementem formacji biblijnej, zaplanowanej w sposób systematyczny i uporządkowany na cały okres nauki szkolnej. Nawet podczas najlepiej prowadzonej katechezy biblijnej katecheta nie może zapoznać uczniów z podstawową wiedzą biblijną. Co więcej, dobrze prowadzona katecheza biblijna, wyklucza nawet taką możliwość. Każde zajęcia dydaktyczne mają prowadzić do coraz większej samodzielności uczniów w zdobywaniu wiedzy i umiejętności pracy z tekstem biblijnym. Jedynie przez korzystanie z dydaktycznych zasad nauczania związanych z działaniami ucznia cel ten może zostać osiągnięty.

⁴⁹ J. Pólturzycki, *Wdrażanie do samokształcenia*, Warszawa 1983, s. 102; W. Okoń, *Podstawy wykształcenia ogólnego*, Warszawa 1976, s. 45.

Didactic principles of teaching dealing with pupils' activity during education process in biblical catechesis

Summary

The content of the presented paper is centered around a certain group of didactic principles of teaching and their significance in biblical catechesis. This group is constituted by the principles dealing with pupils' activity in the education process. Here belong the principles of: activity, individualisation and collectivity, self-dependence, and teaching the skills of learning. These principles guide the attention of a teacher towards the pupil as a person being the main and the most important subject of the education process. The results of education depend also strongly on the engagement and conscious acceptance of the didactic goals by the pupil.

A single biblical catechesis realised in the course of the religion teaching is an element of biblical formation planned in the systematic and well-ordered way for the whole period of school education. A teacher cannot present basic biblical knowledge to his/her pupils during even the most skilfully given biblical catechesis. Moreover, the properly given biblical catechesis exclude such a possibility. Each lesson should lead to greater and greater self-dependence of pupils in gaining knowledge and skills of working with biblical texts. This goal can be obtained only if there are applied the didactic principles of teaching dealing with pupils' activity.